

شکاف مفاهیم و ارزش‌های اجتماعی در رمان آن مادران این دختران و نقاشی‌های معاصر ایران

چکیده

هنر و ادبیات نقش بزرگی در حفظ ارزش‌ها و نشان دادن خواسته‌ها و رفتارهای اجتماعی دارند. آثار هنری و ادبی متأثر از رخدادهای اجتماعی و فرهنگی هستند که اگر مورد بررسی قرار گیرند بر غنای تبیین‌ها و دستاوردهای این‌گونه پژوهش‌ها خواهند افزود. بلقیس سلیمانی نویسنده‌ای واقع‌گرا است که رمان را بستری برای بیان بسیاری از مسائل و مشکلات اجتماعی زنان قرار داده است. کتاب «آن مادران این دختران» یکی از آثار اوست. تأمل در مناسبات خانوادگی و چالش‌های میان نسلی از ویژگی‌های آثار اوست. در نقاشی‌های معاصر ایران نیز می‌توان ورود و گسترش هنر مدرن را مشاهده کرد. مضمون این آثار از دل «زندگی روزمره»، «واقعیت‌های اجتماعی»، «دغدغه‌ها و مشکلات زندگی فردی» و «مسائل روانشناختی انسان‌ها به‌مثابه افراد جامعه» انتخاب می‌شود. در پژوهش حاضر سعی بر آن است که با تکیه بر روش توصیفی-تحلیلی به عواملی که سبب بروز این شکاف می‌شود، اشاره شود. نتایج پژوهش حاکی از آن است که موثرترین علل شکاف نسلی در رمان «آن مادران این دختران»، فردگرایی، بحران هویت، غلبه مردنیت و تعامل و ارتباط اندک نسل جوان با خانواده به علت گسترش رسانه‌های جمعی است. پژوهش حاضر به این مسئله می‌پردازد که شکاف مفاهیم و ارزش‌های اجتماعی در رمان آن مادران این دختران و در نقاشی‌های معاصر ایران چگونه بازتاب یافته است.

اهداف پژوهش:

۱. تعیین و بررسی مسائل اجتماعی در داستان «آن مادران این دختران» از بلقیس سلیمانی.
۲. بررسی مسائل و ارزش‌های اجتماعی در نقاشی‌های معاصر ایران.

سوالات پژوهش:

۱. در رمان «آن مادران این دختران» نویسنده بیشتر به کدام مسائل و چالش‌های اجتماعی پرداخته است؟
۲. آیا شکاف ارزش‌های اجتماعی در نقاشی‌های معاصر به وضوح نشان داده شده است؟

کلیدواژه‌ها: ادبیات داستانی، شکاف، ارزش‌های اجتماعی، رمان آن مادران این دختران، نقاشی معاصر ایران.

مقدمه

ارتباط و تعامل میان جامعه، ادبیات و هنر از گذشته مورد توجه اندیشمندان بوده است. پیوند میان این مقوله‌ها باعث به‌وجود آمدن علم جامعه‌شناسی ادبیات و هنر می‌شود. جامعه‌شناسی ادبیات، دانشی است که میان ادبیات و حوزه‌های اجتماعی ارتباط برقرار می‌کند. این دانش در اواخر قرن نوزدهم شکل می‌گیرد و جرج لوکاک و لوسین گلدمن از صاحب‌نظران اصلی این حوزه به‌شمار می‌روند و بر ادبیات رئالیستی که نشان‌دهندهٔ واقعیت‌های صریح اجتماعی است، صحنه می‌گذارند. آنان «محتوا و درون‌مایهٔ مطرح در آثار ادبی را به‌مثابهٔ وسیله‌ای برای بررسی میزان انعکاس تغییر و تحولات سیاسی، اجتماعی و فرهنگی مطالعه می‌کند» (عسگری، ۱۳۸۹: ۶۹).

رمان به‌عنوان یکی از کامل‌ترین ژانر ادبی، توانایی این را دارد که به پژوهش جامعه‌شناختی پاسخ مثبتی بدهد. «از آن‌جاکه رمان در اصل، در سرتاسر تاریخ خود، نوعی زندگی‌نامه و وقایع‌نامهٔ اجتماعی بوده است، جامعه‌شناسان ادبیات توانسته‌اند نشان دهند که این وقایع‌نامهٔ اجتماعی کمابیش جامعهٔ عصر خود را منعکس کرده است» (گلدمن، ۱۳۷۱: ۲۷). در ادبیات داستانی ایران، رمان‌هایی با حال و هوای تاریخی، سیاسی و اجتماعی نوشته شده است که در این قسم رمان‌ها می‌توان گذر زمان را در یک بستر تاریخی با نگاه اجتماعی دنبال کرد. برخی از نویسندگان واقع‌گرای معاصر به شکاف نسلی میان والدین و فرزندان توجه نشان داده‌اند و عواملی را که در شکل‌گیری شکاف نسلی جامعه مؤثر هستند، به زیبایی توصیف می‌کنند.

تفاوت نسلی به‌خاطر وضعیت اجتماعی و تاریخی جامعه است. هرچند در میان بسیاری از نسل‌ها اخلاف چندانی وجود ندارد. «تفاوت‌های نسلی به نظر عادی و اجتناب‌ناپذیر است و حتی مطلوب و ضروری، ولی شکاف نسلی یا گسستگی نسلی به معنی ایجاد رخنه‌هایی نسبتاً بزرگ میان دو نسل است. با مفروض داشتن یک بردار، یک انتهای بردار انطباق کامل نسلی و انتهای بردار انقطاع کامل نسلی است. شکاف نسلی و تفاوت‌های نسلی در امتداد این بردار قرار دارند؛ اما تفاوت نسلی، رقیق‌تر از شکاف نسلی است» (یوسفی، ۱۳۸۳: ۲۵). شکاف نسلی به‌معنای اختلاف گسترده در خصلت‌ها و ارزش‌های بین نسل‌ها است که موجب عدم فهم متقابل آنان از یکدیگر می‌شود. مفهوم شکاف در جامعه‌شناسی به آن دسته از تمایزات و تفاوت‌های پایداری اشاره دارد که در جریان تقابل‌های سیاسی-اجتماعی بروز می‌کند که اصلی‌ترین صورت آن، شکاف زندگی مدرن و سنتی است (معیدفر، ۱۳۸۳: ۵۶). ازجمله عواملی که به تفاوت‌های نسلی شتاب می‌بخشد، رشد جمعیت، افزایش جمعیت جوان، تفاوت‌های فرهنگی میان نسل جدید و قدیم، سرعت تحولات و گسترش دسترسی به اطلاعات است (عاملی رضایی، ۱۳۹۶: ۱۰۲).

هنر و ادبیات نقش بزرگی در حفظ ارزش‌ها، مقاصد انسانی و نشان دادن خواسته‌ها و رفتارهای اجتماعی دارند. آثار هنری و ادبی متأثر از رخدادهای اجتماعی و فرهنگی از عوامل و وجوه مهمی هستند که اگر در مطالعات وارد شوند و مورد بررسی قرار گیرند بر غنای تبیین‌ها و دستاوردهای این‌گونه پژوهش‌ها خواهند افزود. نقاشی معاصر ایران با پیشینهٔ ورود هنر نوگرا در نیمهٔ نخست قرن بیستم گره خورده است؛ به‌طوری‌که می‌توان معاصر شدن نقاشی ایران را از ورود و گسترش هنر مدرن جستجو کرد (صفرزاده، ۱۳۹۴: ۲۸). یکی از ویژگی‌های گسست نسل‌ها کاهش ارتباط

کلامی بین دو نسل متوالی است. در زمینه هنر نسل اول بطور مداوم از هنر ارزشی، هنر متعهد، سنت شرقی، هنر شرقی، هنر قدسی، هنر دینی و ... سخن گفته است و همچنان می‌گوید. نسل دوم با اندکی محافظه‌کاری و با تأکید بر سنت، نگاهی نصفه و نیمه به هنر مدرن و پست مدرن دارد؛ ولی نسل سوم بی‌پروا اصلاً تعبیر خوشایندی از سنت ندارد؛ که این ناخوشایندی به زعم ما و به مذاق ماست، نه خود نسل سومی‌ها (طیسی و رازانی، ۱۳۸۶: ۱۵۳).

درباره‌ی بررسی عوامل مؤثر در شکاف نسلی در رمان‌های معاصر تحقیق‌های چندی صورت گرفته است. نیکوبخت و روحانی (۱۳۸۴) در مقاله‌ای با عنوان «تفاوت و تقابل نسل‌ها در آثار سعدی» نشان داده‌اند که تقابل نسل‌ها از دغدغه‌های اصلی همه ملل در طول تاریخ بشر بوده و سعدی تفاوت‌ها و تقابل نسلی را امری طبیعی و عادی برشمرده است. فروزنده و دیگران (۱۳۹۱) در پژوهشی با عنوان «بررسی شکاف نسلی به‌عنوان اصل واقع‌گرایانه در رمان درازای شب اثر جمال میرصادقی» به شکاف نسلی موجود در روابط یک خانواده پرداخته‌اند. در این رمان، نسل جوان در برابر نسل بالغ و سنتی قرار گرفته و انقطاع نسلی که همان عدم اشتراک میان تفکرات والدین با فرزندان است، ترسیم شده است. عاملی رضایی (۱۳۹۶) در مقاله‌ای با عنوان «تحلیل مناسبات نسلی در رمان فارسی دو دهه از ۱۳۷۰-۱۳۹۰» به تحلیل بازآفرینی مناسبات نسلی در رمان‌های این دو دهه پرداخته است. وی رمان را به چهار نوع عامه‌پسند، رمان جنگ، رمان شهری و رمان زن‌محور تقسیم کرده است. او به این نتیجه رسیده که در رمان‌های عامه‌پسند، تقابل‌های نسلی در حد طرح مفاهیم زندگی روزمره است. در نوع رمان جنگ، مفاهیم ارزشی، تفاوت فکری و اختلاف عقیدتی میان دو نسل را رقم می‌زند. در رمان‌های شهری، تفاوت طبقاتی فرزندان با والدین (عمدتاً به دلیل تحصیل)، تفاوت‌های فکری و تفاوت شیوه زندگی نسل اول با نسل دوم بیشتر طرح شده است. رمان‌های زن‌محور بیشترین تقابل و تنش نسلی را نشان می‌دهند.

رمان «آن مادران این دختران» چون در سال ۱۳۹۷ چاپ شده است هنوز هیچ تحقیق و پژوهشی درباره آن در کتب، نشریات و پایانامه‌های دانشجویی مشاهده نشد. تحقیقی با عنوان «مطالعه بازنمایی ابژه‌های نسلی زندگی روزمره در نقاشی‌های دهه هشتاد در ایران» توسط بهنام کامرانی و رضوان بوستانی انجام گرفته است و مقاله‌ای با همین عنوان در مجله علمی پژوهشی جامعه‌شناسی و هنر و ادبیات در سال ۱۳۸۹ به چاپ رسیده است. محسن طیسی و اسد رازانی نیز مقاله‌ای با عنوان «هنر سنتی و مناسبات نسلی» در مجله جوانان و مناسبات نسلی در سال ۱۳۸۶ به چاپ رسانده‌اند. و این مقاله ضمن مرور مفاهیم هنر، سنت و هنر سنتی به یکی از مهمترین بحث‌های جامعه امروز ما یعنی گسست نسل‌ها و به مشکلات و آسیب‌های اجتماعی ناشی از این پدیده پرداخته‌اند.

نتیجه‌گیری

در این پژوهش به بررسی شکاف مفاهیم و ارزش‌های اجتماعی در رمان آن مادران این دختران و نقاشی‌های معاصر ایران پرداخته شد. بلقیس سلیمانی در رمان «آن مادران این دختران»، تقابل و شکاف نسلی میان مادران و دختران را که اولی نماینده نسل دوم انقلاب و دومی نماینده نسل سوم انقلاب هستند، به نمایش می‌گذارد. مادر از نسلی آرمان‌خواه است و دختر از تمامی این آرمان‌ها بیزار است. دختر به شکل محسوسی علائق مادر را نفی می‌کند و بیزاری خود را با صراحت نشان می‌دهد. شکاف دیدگاهی مادر و دختر در کل داستان موج می‌زند و از نوع لباس پوشیدن، آرایش کردن، خرید کردن، غذا خوردن تا سبک زندگی و ازدواج، خود را نشان می‌دهد. کاهش تعامل و گفتگو، فردیت‌گرایی و کاهش سلیقه مشترک در بین نسل مادر و نسل دختر موجب می‌شود تا فاصله نسلی بیش از پیش نمایان شود و با تغییر ارزش‌ها و هنجارهای اجتماعی و فرهنگی شرایط جدیدی به‌وجود آید که فاصله نسلی را در جهانی‌شدن فرهنگ و تکنولوژی بیشتر آشکار سازد. نویسنده به تفاوت ارزش‌های دو نسل پرداخته و درواقع نشان می‌دهد که گاه سرعت

تغییر ارزش‌ها و سنت و مدرنیته چگونه می‌تواند زندگی را دچار بحران کند، چراکه در فرهنگ سنتی زن نقش ثابتی دارد و فعالیت‌هایش تقریباً محدود به خانه و خانواده می‌شود اما در جامعه‌ی مدرن زنان نقش‌های زیادی را بر عهده می‌گیرند. فردیت‌گرایی در نسل جدید عامل دیگری است که به شکاف بین مادر و دختر دامن می‌زند، چراکه مادر عاشقانه دخترش را دوست دارد و می‌خواهد با او زندگی کند ولی فردگرایی و استقلال دختر که به دنبال راحتی و استقلال است آن‌ها را از هم دور می‌کند. بحران هویت نیز از عوامل مهم شکاف نسلی در این رمان به‌شمار می‌رود چراکه مادر و دختر به دلیل وجود مشکلات زیاد دچار بحران هویتی هستند. مادر از نسلی است که سنت و مدرنیته را تجربه کرده و هنوز هم تکلیفش با خود معلوم نیست و دختر که غرق در تجدد است و از جنسیتش ناراضی است. تغییر ارزش‌های اجتماعی در نقاشی‌های معاصر ایران هم نمود پیدا کرده است. با توجه به تحول در نظام ارزشی جامعه، انتظار بازتاب و واکنش نسب به مناسبات اجتماعی در آثار هنرمندان معاصر بیشتر شده است. در میان آثار نقاشان معاصر نیز شاهد تکرار نگرش‌های متفاوت نسبت به محیط اجتماعی و افزایش حساسیت به مسائل پیرامون خود، در مقایسه با گذشته هستیم. در باب تفاوت ارزش‌های نسل جدید (نیز هنرمندانش) با ارزش‌های نسل‌های گذشته (و هنرمندانش) باید گفت که نسل جدید دغدغه ارتباطات جهانی و ماهواره‌ای، زندگی در فضای مجازی اینترنت و رد برخی از هنجارها را دارند. ظهور برخی از نشانه‌های نظام سرمایه‌داری در کنار رواج مصرف‌گرایی در این نسل ایشان را به سمت تمایزهایی کشانده که نشان از بروز هویت‌های فردی در مقابل هویت‌های گروهی و اغلب ارزش‌مدار نسل قبل قرار دارد.

منابع

- Arablaster, A. (۲۰۰۹). *Western Liberalism, Rise and Fall*, translated by Abbas Mokhber. Tehran, Markaz Publishing.
- Azad Armaki, T., & Gholamreza, Gh. (۲۰۰۴). *Generational Sociology in Iran*, Tehran: Research Institute of Humanities and Social Sciences of University Jihad. [In Persian]
- Akbari, B. (۲۰۰۸). *The Crisis of Identity and Religious Identity*, Peak Noor, Year ۶, Issue ۴.
- Jahanian, N. (۲۰۱۰). *Individualism and the Liberal and Capitalist System*, Book Review, Eleventh Year. [In Persian]
- Bustani, R., & Behnam, K. (۲۰۱۰). *Study of the representation of everyday generational objects in the painting of the eighties in Iran*, *Sociology of Art and Literature*, second year, second issue, pp. ۱۸۳-۱۵۵. [In Persian]
- Heidari, A., & Faghih Malek, N., & Morteza, M., (۲۰۱۹). *Women after "Recovering Identity" in Contemporary Short Stories from the Perspective of Social Psychology*, *Sociology of Art and Literature*, Volume ۱۱, Number ۱, p. ۴۶-۲۳. [In Persian]
- Rostami, P., & Jahanbakhsh, S., & Ruhollah, B., (۲۰۱۵). *Critical Discourse and Reflection of Generation Gap in Realistic Novels of the Second Pahlavi Era* *Social History*, Institute of Humanities and Cultural Studies, two scientific-research quarterly journals, eighth year, first issue, pp. ۴۷-۱۹. [In Persian]

- Rifatjah, M. (۲۰۰۸). A Reflection on the Identity of Iranian Women, Tehran: University of Tehran. [In Persian]
- Rafiepour, F. (۱۹۹۸). Development and Contradiction, Second Edition, Tehran: Anteshar Co .. [In Persian]
- Soroush, A. (۱۹۹۱). Mystery and Intellectualism and Religiosity, First Edition, Tehran: Sarat Cultural Institute.
- Soleimani, Belqis, (۲۰۱۸). Those Mothers of These Girls, Tehran: Phoenix Publications. [In Persian]
- Forouzandeh, M., & Sadeghi, I., & Tavakol, L. (۲۰۱۲). "Study of" Generation Gap "as a realistic principle in the novel Long Night by Jamal Mirsadeghi, Bustan Adab Magazine, Shiraz University, Fourth Year, No. ۳, ۱۳, pp. ۱۳۲- ۱۱۵. [In Persian]
- Abedini, S. (۲۰۱۸). Interview with Belqis Soleimani, Chelcheragh, Date of interview (۰۷-۱۲-۲۰۱۸), No. ۷۴۸ [In Persian]
- Ameli Rezaei, M. (۲۰۱۷). Analysis of Generational Relations in Persian Novel from ۱۹۹۱ to ۲۰۱۱, Contemporary Persian Literature, Institute of Humanities and Cultural Studies, Year ۷, Issue ۲, pp. ۸۳-۱۵۱ [In Persian]
- Asgari, A. (۲۰۱۰). Social Critique of Contemporary Persian Novel, Second Edition, Tehran: Forouzan Publishing. [In Persian]
- Madtegh Targani, A. (۲۰۰۸). Consequences of Intergenerational Disruption, Tehran: Islamic Research Center of Radio and Television. [In Persian]
- Manteghi, M. (۲۰۰۴). Young Behavior in the Third and Fourth Decades of the Islamic Revolution, Tehran: University Jihad Institute for Humanities and Social Sciences. [In Persian]
- Moeidfard, S. (۲۰۰۴). Generation gap or cultural rupture (study of generation gap in Iran), Journal of Social Sciences, No. ۲۴, pp. ۵۵-۸۰ [In Persian]
- Kaplan, Z. (۲۰۰۱). Summary of Psychiatry, Behavioral Sciences of Clinical Psychiatry, translated by Rafiei and Rezaei, Tehran: Salemi Publishing and Samat Publications.
- Capleton, F. (۱۹۹۷). History of Philosophy (from Bentham to Russell), translated by Baha'u'llah Khorramshahi, Tehran: Soroush Publications.
- Kahrizi, M., & Hosseinzadeh, A., & Hossein Bostan (Najafi). (۲۰۱۴). The Ethical Challenges of Feminism in Childbearing from the Perspective of Islam and Its Strategies, Quarterly Journal of Ethics Research, Year ۷, Issue ۲۴, ۲۴-۷ [In Persian]
- Goldman, L. (۱۹۹۲). Sociology of Literature (defense of the sociology of the novel), translated by Mohammad Jafar Pooyandeh, Tehran: Publication of Intelligence and Initiative.

Mir Abedini, H. (۲۰۰۷). One Hundred Years of Fiction Writing in Iran (Volumes ۳ and ۴), Tehran: Cheshmeh .[In Persian]

Nikobakht, N., & Rouhani, R. (۲۰۰۵). Differences and contrasts between generations in Saadi's works, two quarterly journals of Persian language and literature research, new volume, fourth issue, spring and summer ۲۰۰۵, pp. ۶۸-۴۱ [In Persian]

Safarzadeh, N. (۲۰۱۹). Representation of Bakhtiari Nomadic Women in Contemporary Iranian Paintings, Bi-Quarterly of the Faculty of Arts, Shahid Chamran University of Ahvaz, Volume ۴, Number ۷, pp. ۴۴-۲۶. [In Persian]

Shariati Mazinani, S., & Modarres Sadeghi, M. (۲۰۱۱). Representation of women in the works of contemporary Iranian women painters (with emphasis on the sexual view of women), Sociology of Art and Literature, third year, second issue, pp. ۵۴-۳۵. [In Persian]

Tabasi, M., & Razani, A. (۲۰۰۷). Traditional Art and Generational Relations, Youth and Generational Relations, No. ۱, pp. ۱۵۸-۱۴۱. [In Persian]

Wilford, R. (۱۹۹۶). Introduction to Political Ideologies (Feminism Article), translated by Mohammad Ghaed, Tehran: Markaz Publishing.

Yousefi, N. (۲۰۰۴). The Intergenerational Gap: An Experimental and Theoretical Study, Tehran: Research Institute for Humanities and Social Sciences, University Jihad .[In Persian]